

верыць у існаванне дамавікоў і лесуноў. З аднаго боку, у казцы існуюць чароўныя жывёлы, якія з'яўляюцца вынікам татэмістычных вераванняў старажытнага чалавека, з другога – казачныя персанажы звяртаюцца за дапамогай да бога або проста ўзгадваюць яго імя, што адлюстравана ў казачнай фразеалогіі: «Ну, во, – кажа Кабылін сын, – хваліць бога, і другога брата знайшлі» [3, с. 41]; «... бог ведае, калі да яе дайсці і дзе яе знайсці» [3, с. 41]; «А, – гаворыць, – слава ж богу, я сама адтуль, цара гэтага доч» [4, с. 86]. Супастаўленне можа адбывацца паміж нячыстым і богам, што відавочна ў наступных антанімічных фразеалагізмах: «Куды, Иван, ідзе, куды нячыстая цябе нясе?» [3, с. 41] – «А здраствуйце, адкуль вас бог сюды ка мне прынёс?» [4, с. 86].

Уласнаказачным па паходжанні з'яўляецца выраз *на курынай ножцы*, які звычайна ўжываецца з кампанентам *хата* і абазначае ў літаратурнай мове маленькае, мізэрнае памяшканне. Аднак у межах казкі нельга сказаць, што дадзенае спалучэнне слоў выкарыстоўваецца для характарыстыкі менавіта памераў жылга Бабы-Ягі. Хутчэй, гэта абазначэнне спецыфічнасці самой хаткі і яе жыхара, адносіны да інфернальнага свету: «Цераз малое ўрэмя прыехалі к хаці Ягі – стаіць *на курынай ножцы* і круціцца» [2, с. 174].

У маўленні казачнай Бабы-Ягі (або іншага адмоўнага персанажа) часта сустракаецца фразеалагічная адзінка з *рук не сыходзіць*, што значыць 'немагчымасць пазбавіцца чыёй-небудзь улады, залежнасці ад каго-небудзь': «(Баба-Яга – К.Л.) Кажыць яму (Мал Малышку – К.Л.): – Цяпер з маіх *рук не ўйшоў*» [2, с. 177].

У складзе фразеалагізмаў часта сустракаюцца гіпербалізаваныя вобразы, якіх у рэальным жыцці не існуе. Напрыклад, выраз *душа ў пяткі ўскочыла*. Пры аналізе зборніка казак, запісаных Е. Раманавым, была выяўлена варыянтная фразеалагічная адзінка, дзе кампанент *пятка* быў заменены лексемай *касці*, што, у прынцыпе, не мяняе агульнага сэнсу выказвання: «Вот бярэць другі (камень – К.Л.): браў, браў – *чуць душа з касцей не выскачыла* – і з месца не скрануў» [2, с. 188].

Такім чынам, фразеалагізмы арганічна ўплятаюцца ў казачны аповед, трапна дапаўняючы характарыстыку вобразаў, ствараючы адпаведны казачны, алегарычны змест выказванняў герояў. Адною з іх функцый з'яўляецца шыфроўка, кадыфікацыя з'яў і працэсаў, што бездакорна спрыяе казцы як твору сімвалічнаму, з прыхаваным унутраным сэнсам.

Літаратура

1. Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізма / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2004. – 448 с.
2. Беларускія народныя казкі: са зборнікаў Е. Р. Раманавы / В. К. Бандарчык [склад.]. – Мінск : Дзяржвыд. БССР, 1962. – 340 с.
3. Чарадзеіныя казкі : у 2 ч. / склад. К. П. Кабашнікаў, Г. А. Барташэвіч ; рэдкал.: В. К. Бандарчык [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – Ч. 1. – 691 с.
4. Чарадзеіныя казкі : у 2 ч. / склад. К. П. Кабашнікаў, Г. А. Барташэвіч ; рэдкал.: В. К. Бандарчык [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978. – Ч. 2. – 691 с.

ПАЗНАННЕ БЕЛАРУСАМІ КОЛЬКАСЦІ Ў ЯЕ СУПРАЦЬЛЕГЛАСЦІ З ДАПАМОГАЙ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ

К. А. Манько

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны, Беларусь

Навуковы кіраўнік В. А. Ляшчынская, д-р філал. навук, праф.

Даследаванне фразеалогіі мовы як неад'емнай часткі нацыянальнай культуры – адна з найважнейшых задач сучаснага мовазнаўства. Фразеалагізмы як асобныя

адзінкі кожнай мовы нясуць не толькі культурную інфармацыю і характарызуюцца канатацыйным значэннем, але і выяўляюць «сувязь паміж фразеалагічнымі адзінкамі мовы і духоўнай культурай народа» [1, с. 23]. Знаёмства з фразеалагізмамі мяркуе не толькі вывучэнне матэрыяльнага складніка культуры іх народа-носьбіта, не толькі веданне яго гістарычай, геаграфічнай, эканамічнай і іншых дэтэрмінантаў, але і магчымасць ці хаця б спробу пранікнуць у вобраз мыслення нацыі, глянуць на свет вачыма носьбітаў гэтай культуры, з іх пункту гледжання.

Адно з колькасных і цікавых груп з боку адлюстраванай у іх вобразах, матывацыйных, ацэначных і эматыўных кампанентах семантыкі, што вызначае нацыянальна-культурны воблік беларусаў, складаюць фразеалагізмы з агульным значэннем у яго супрацьлегласці – ‘многа’ і ‘мала’. Усе гэтыя адзінкі адрозніваюцца структурай, кампанентным складам, уласным адценнем значэння, вобразам, а яшчэ паслядоўнасцю ці пасуповасцю ў абазначэнні вялікай ці малой колькасці чаго- ці каго-небудзь.

Пры агульнасці фразеалагізмаў гэтых супрацьлеглых груп – кожная выяўляе вялікую ці малую колькасць, яны, у межах сваёй групы, адначасова і адрозніваюцца, ці назіраецца градацыя паняцця многа: ‘параўнальна многа’, ‘многа ў дапушчальнай меры’, ‘вельмі многа’, ‘вялікае мноства’, ‘незлічонае мноства’, ‘празмерна, надзвычай многа, звыш усякай меры’ і паняцця мала: ‘вельмі мала’, ‘зусім мала, малавата’, ‘трохі, трошкі, крышачку, усяго патроху’, ‘ледзь-ледзь’, ‘зусім нічога няма’. У рамках артыкула абмяжуемся адной разнавіднасцю фразеалагізмаў у іх антаніміі – ‘вельмі многа’ і ‘вельмі мала’.

Выдзеленыя фразеалагізмы, крыніцай якіх паслужыў «Слоўнік фразеалагізмаў» І. Я. Лепшава [2], [3], паказваюць, што паняцце вялікай ці малой колькасці беларус пазначае праз разнастайныя ўяўленні, протасітуацыі, створаныя вобразы, але суадносіць іх з колькасцю людзей, прадметаў, клопатаў, спраў, багацця, пачуццяў, матэрыялаў і інш. ці ўвогуле каго- ці чаго-небудзь у вялікай ці мізэрнай наяўнасці.

Так, для абазначэння ‘вельмі многа’ ці ‘вельмі мала’ людзей (у тым ліку і дзяцей) выкарыстоўваюцца пэўныя фразеалагічныя адзінкі: са значэннем ‘вельмі многа’ – *поле насеяна*; <хоць> *плот гарадзі*; *як бобу*, а са значэннем ‘вельмі мала’ – *не поле насеяна (насеяна, засеянае)*.

А вось для абазначэння вялікай ці малой колькасці такіх абстрактных паняццяў, як *работа, турботы, клопаты, справы, багацце, радасць, шчасце, здароўе* і пад. выкарыстоўваюцца іншыя фразеалагічныя адзінкі: са значэннем ‘вельмі многа’ – *на <самыя> вушы ў 4-м значэнні*; *на <самае> горла ў 3-м значэнні*; *повен (поўны) рот*, а са значэннем ‘вельмі мала’ – *з жабіны прыгаршчы*.

Некаторыя асобныя фразеалагізмы служаць для абазначэння вялікай ці малой колькасці *каго- ці чаго-н. незалежна ад абазначэння прадмета ці асобы*: са значэннем ‘вельмі многа’ – *ад пуза ў 2-м значэнні*; *без меры ў 1-м значэнні*; *будзь здароў у 2-м значэнні*; *да ліха ў 1-м значэнні*; *да халеры*; *да хваробы ў 2-м значэнні*; *да чорта ў 3-ім значэнні*; *дай бог (божа) у 4-м значэнні*; *дай бог (божа) кожнаму ў 3-м значэнні*; *дзякуй богу ў 3-м значэнні*; *на валовай скуру (шкуру) не спішаш*; *непачаты край (вугал, кут)*; *пальцам не праткнуць*; *плюнуць некуды*; *у кожнай кішэні па жмені*; *хоць заваліся*; *чорт што*, а са значэннем ‘вельмі мала’ – *з вераб’ёў (вераб’іны) нос у 1-м значэнні*; *з камароў (камарыны) нос у 1-м значэнні*; *на жабін скок у 2-м значэнні*; *на капейку*; *на макава зерне*; *на пальцах можна пералічыць*; *раз-два і ўсё*; *як кату*; <як> *кот наплакаў*.

Абраныя фразеалагічныя адзінкі, якія абазначаюць пэўную колькасць людзей, работы, турбот, клопатаў, спраў, багацця, радасці, шчасця, здароўя і пад. ці ўвогуле каго- ці чаго-н. у вялікай наяўнасці ці мізэрнай колькасці, цікавыя сваімі разнастайнымі сродкамі прадстаўлення колькасці і колькасцю супастаўляльных радоў.

Так, колькасна пераважаюць фразеалагізмы, якія аб'яднанія значэннем 'вельмі многа' людзей, прадметаў, клопатаў, спраў, багацця, пачуццяў, матэрыялаў і інш. ці ўвогуле каго- ці чаго-небудзь у вялікай наяўнасці – выдзелена ўсяго 43 адзінкі. Такая вялікая колькасць фразеалагізмаў са значэннем 'вельмі многа' вызначаецца дыферэнцыяцыяй у адносінах да абазначэння, па-першае, асоб ці прадметаў, па-другое, тых вобразаў, дзякуючы якім фразеалагізмы і ўтвараюць вялікі сінанімічны рад. Параўнаем: для наймення вялікай колькасці *людзей* выкарыстоўваюцца фразеалагізмы *поле насеяна* і *<хоць> плот гарадзі*, якія набылі стэрэатыпнае ўяўленне аб мностве, выступаюць у ролі эталона вялікай колькасці сабраных разам людзей і з'яўляюцца сінанімічнымі, а для наймення асобнай іх групы – *дзяцей* ужываецца адзінка *як бобу*, выдзеленая на аснове параўнання з семем бобу. Выяўленне вялікай колькасці *работы, турбот, клопатаў, спраў, багацця, радасці, шчасця, здароўя* і пад. адбываецца на аснове сінанімічных канструкцый *па <самыя> вушы; па <самае> горла; повен (поўны) рот*. Шырокі і надзвычай адметны выбар з ліку сінанімічных фразеалагічных адзінак са значэннем 'вельмі многа' адбываецца пры абазначэнні вялікай колькасці каго- ці чаго-н. незалежна ад абазначэння прадмета ці асобы, але ў залежнасці ад вобраза яны суадносяцца з вялікай колькасцю яды – *ад пуза; без меры; будзь здароў, цеснаты ў памяшканні з людзьмі – пальцам не праткнуць; плюнуць некуды, плошчы – на валовай скуры (шкуру) не спішаш, грошай – у кожнай кішэні па жмені, ці іншых без разбору паводле выяўлення колькасці адносна каго- ці чаго-небудзь – да ліха; да халеры; да хваробы; да чорта; дай бог (божа); дай бог (божа) кожнаму; дзякуй богу; непачаты край (вугал, кут); хоць заваліся; чорт што*.

Як вынік гэтага, назіраецца стылістычна-эмацыянальная дыферэнцыяцыя фразеалагізмаў. Сярод іх многа тых, што даюць адразу адмоўную ацэнку. Так, напрыклад, для абазначэння вялікай колькасці *каго- ці чаго-н. незалежна ад абазначэння прадмета ці асобы* выкарыстоўваюцца фразеалагізмы, за якімі стала замацавалася ацэнка рэзкага асуджэння ці нават злосці – *да ліха; да халеры; да хваробы; да чорта; чорт што* і інш. і дзе адмоўе, як і ў народным уяўленні пра ўсё дрэннае, выражаецца з дапамогай шматлікіх кампанентаў найменняў розных хвароб, дэманічных істот, броду – *ліха, халера, хвароба, чорт*. Некаторыя фразеалагічныя адзінкі – *па <самыя> вушы; па <самае> горла; повен (поўны) рот*, даюць негатыўную ацэнку ўжывання вялікай колькасці *работы, турбот, клопатаў, спраў, багацця, радасці, шчасця, здароўя* і пад., служаць для выражэння іх празмернасці ў чалавека, што ў складзе фразеалагічных адзінак з'яўляюцца эталонамі вымярэння колькасці – *вушы, горла, поўны рот*. Адмоўная ацэнка на аснове ўяўленняў аб цеснаце, шчыльнасці, няўтульнасці і некамафортнасці ў размяшчэнні ў фразеалагізмах *пальцам не праткнуць плюнуць некуды* выражана дзеяслоўнымі кампанентамі, якія ўтрымліваюць адмоўе – *не праткнуць* ці *плюнуць* як негатыўнага дзеяння, бо ў народнай традыцыі *пляваць* – гэта грэшна, а значыць, што гэта выражэнне адмоўя да чалавека, які плюе, бо на зямлю і ўсё астатняе пляваць нельга. Сярод фразеалагізмаў са значэннем 'вельмі многа' адзінкавыя, што выяўляюць нейтральную ацэнку (*без меры*), набліжаюцца да станоўчай (*цэлы воз*) і толькі зрэдку даюць станоўчую ацэнку, служаць для выражэння чалавекам свайго задавальнення аб наяўнасці вялікай колькасці каго- ці чаго-небудзь (*будзь здароў, дай бог (божа), дай бог (божа) кожнаму, дзякуй богу*), дзе асноўным паказчыкам ці ўказаннем гэтага службыць выкарыстанне кампанентаў-лексем *здароўе* і асабліва *бог*.

Фразеалагізмы, аб'яднанія агульным значэннем 'вельмі мала', у параўнанні з адзінкамі са значэннем 'вельмі многа', прадстаўлены значна меншай колькасцю – усяго 12 адзінкамі. Такая абмежаваная колькасць тлумачыцца, па-першае, тым, што

фразеалагізмы дадзенай групы паводле выкарыстання дыферэнцыруюцца значна менш, што выяўляецца ў наяўнасці частковай сінаніміі, бо, як правіла, яны не падзяляюцца для выражэння колькасці людзей ці прадметаў, з'яў і пад. Зрэдку можна заўважыць, што кампаненты фразеалагізмаў прадстаўленай групы ўступаюць у сістэмныя сінанімічныя сувязі. Так, напрыклад, для абазначэння малой колькасці каго-ці чаго-небудзь незалежна ад абазначэння прадмета ці асобы перад намі прадстае шырокі выбар з ліку сінанімічных фразеалагічных адзінак са значэннем 'вельмі мала' – з *вераб'ёў (вераб'іны) нос*; з *камароў (камарыны) нос*; *на жабін скок*; *на капейку*; *на макава зерне*; *на пальцах можна пералічыць*; *раз-два і ўсё*; *як кату*; <як> *кот наплакаў*.

Па-другое, такая невялікая колькасць вызначаецца, адпаведна, і вобразамі, стылістычна-эмацыянальнай характарыстыкай фразеалагізмаў. З іх фразеалагічныя адзінкі *на капейку*; *на макава зерне*; *на пальцах можна пералічыць*; *не поле насаяна (насаяна, засеянае)*; *раз-два і ўсё* не адносяцца да фразеалагізмаў з адмоўнай ацэнкай, а, хутчэй за ўсё, належаць да нейтральных. І толькі асобныя з іх, дакладней, тыя, у аснове якіх ляжыць прыём літоты (з *вераб'ёў (вераб'іны) нос*; з *камароў (камарыны) нос*; *на жабін скок*; з *жабіны прыгаршчы*; *як кату*; <як> *кот наплакаў*), служаць для выяўлення негатыўнай эмоцыі ці выражаюць адценні жартаўлівасці, з'едлівасці, насмешлівасці і пад.

Такім чынам, ва ўяўленнях беларусаў аб малой ці вялікай колькасці, дакладней, двух супрацьлеглых значэнняў 'вельмі многа' і 'вельмі мала', у фразеалогіі беларускай мовы найбольшая ўвага надаецца вялікай колькасці, што адлюстравана адным з самых колькасных сінанімічных радоў фразеалагізмаў. Пры гэтым выяўляецца разнастайнасць вобразаў, але не з мэтай высокай ацэнкі, выражэння радасці ці захаплення наяўнай вялікай колькасці, а таму, што ўтвораныя фразеалагізмы служаць для выражэння і ацэнкі самых разнастайных негатыўных момантаў у жыцці беларусаў тыпу сквапнасці, жаднасці, празмернасці і пад., на аснове чаго і ў сувязі з чым фразеалагізмы дыферэнцыруюцца паводле абазначэння вялікай колькасці каго – людзей, дзяцей ці чаго – грошай, спраў, клопатаў, здароўя, багацця і пад. А ў выніку адзначаецца розная спалучальнасць, ужыванне фразеалагізмаў у пэўным кантэксце.

Лі т а р а т у р а

1. Ковшова, М. Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: коды культуры / М. Л. Ковшова. – М. : Книж. дом ЛИБРОКОМ, 2013. – 456 с.
2. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2008. – Т. 1: А – Л. – 672 с.
3. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2008. – Т. 2: М – Я. – 704 с.

ФИНАНСОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ СФЕРЫ КУЛЬТУРЫ

Д. В. Монойло

*Белорусский торгово-экономический университет
потребительской кооперации, г. Гомель*

Научный руководитель Т. А. Юрис, канд. филос. наук, доц.

Целью настоящего исследования является выяснение финансовых проблем развития и функционирования отечественной сферы культуры в условиях текущего сложного экономического положения на постсоветском пространстве. Для этого не-